

Türkiye’de Radyonun Unutulan Sesleri: 1945-1980 Arasında Devlet Radyoları Dışında

Süleyman İlaslan¹

Öz

Türkiye’de radyo yayıncılığı uzun bir geçmişe sahiptir. Bu geçmiş içinde –tekel düzenlemelerine rağmen- devlet radyoları dışında kurulan ve uzun yıllar varlıklarını sürdüren başka radyolar da bulunmaktadır. 1940’ların ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve 1960’larla birlikte çok yaygın hale gelen bu radyo istasyonları Türkiye yayıncılık tarihinde ihmal edilmemesi gereken bir öneme sahiptirler. Bu makalede, devlet radyoları dışında ortaya çıkan bu radyoların 1945-1980 yılları arasında gelişimi ele alınacak, hangi bağlamlarda tartışıldıkları incelenecek ve neden yayıncılığın demokratikleştirilmesi konusunda bir alternatif olarak değerlendirilmedikleri, ele alınan dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri ışığında sorgulanacaktır. Bu kapsamda gazete arşivleri, meclis tutanakları, resmi belgeler ve yayıncılık alanı üzerine hazırlanmış kurumsal raporlar temel veri kaynaklarımızı oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Radyo, Yayıncılık, Devlet Tekeli, Kamu Hizmeti, Demokrasi.

Forgotten Voices of Radio in Turkey: Radio Which Established Outside The State Radio Between 1945-1980

Abstract

Radio broadcasting has a long history in Turkey. In this past -although monopoly regulation- there are many radio which established outside of state monopoly. These radio stations have survived too long time beside state radio. These stations, which emerging from the second half of 1940 have been more widespread in 1960s and their importance should not be neglected in Turkey broadcasting history. In this study I will examine the development of these radio stations and will questioned why they are not discussed in the context of the democratization of broadcasting in light of political, economic and social developments of the period. In this context newspaper archives, proceedings of the parliament, official documents and corporate reports which prepared on broadcasting in Turkey are our main data sources.

Keywords: Radio, Broadcasting, State Monopoly, Public Service, Democracy.

¹ Arş. Gör. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

Giriş

Türkiye radyo yayıncılığı tarihine baktığımızda devlet radyoları dışında da radyo istasyonlarının kurulduğunu, bu radyoların çok uzun yıllar varlıklarını sürdürdüklerini ve yayınlar yaptıklarını görürüz. Bu istasyonların ilk ortaya çıkışı 1945 sonrası döneme denk gelmektedir. 1937 tarihli 3222 sayılı Telsiz Kanunu, her ne kadar yayın tekelini devlete vermiş olsa da, eğitim kurumları ile diğer kamu kurumlarının da istasyon kurmasına zemin hazırlayan açık bir kapı bırakmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı ve tek parti iktidarının 1930'lardan itibaren hemen her alanda kurduğu tekel ve sıkı kontrol anlayışı bu açık kapıdan yararlanma imkânı bırakmamıştır. Savaşın ardından dünyada yaşanan yeniden yapılanma sürecinde yönetimler baskıcı tutumlarını yavaş yavaş gevşetirken, Türkiye'de de bu rahatlama kısa sürede hissedilmeye başlamıştır. İşte bu ortamda, daha 1946 yılında, 3222 sayılı yasanın eğitim kurumlarına tanıdığı istisnai dayanaktan yararlanarak İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Radyosu kurulmuştur. Bu, Türkiye'nin devlet radyoculuğu dışında bir radyoculukla tanışmasının başlangıcı olmuştur. İlerleyen yıllar bu durumun daha da yaygınlaşmasına yol açmış, 1950'lerde Demokrat Parti (DP) iktidarının bu konuda benimsediği politikalar ve takındığı tutum radyo sayısının artmasına yol açmıştır.

Türkiye'de 1970'lerin ortalarına kadar ülkenin her yerinde dinlenebilen güçlü radyo istasyonları kurulamamışken, radyoya olan ilgi ve radyo alıcılarının sayısı aksi bir seyirle her geçen gün artmıştır. Bu durumda dinleyicilerin çoğu alıcılarını devlet radyoları dışındaki bu yerli radyo istasyonlarına ayarlamışlardır. Özellikle DP döneminin son yıllarında iktidarın radyo politikaları karşısında devlet radyolarına olan güven azalmış, insanlar Türkiye'deki gelişmeleri öğrenmek için Türkiye'ye yönelik yayın yapan yabancı radyoları dinlemeyi tercih etmişlerdir. Öyle ki 1950'lerin sonunda radyoların içinde bulunduğu durumu eleştirmek için "Radyodan Ajans Haberlerini ve Partizanca Yayınları Dinlemeyenler Derneği" kurulmuştur (Milliyet, 3.12.1958; 4.12.1958). Devlet Radyosuna duyulan bu tepkiler ile radyonun ve radyoculuğun teknik gelişiminin çok sınırlı oluşu ülke içinde kısa dalga üzerinden yayın yapan istasyonların daha fazla ilgi görmesine yol açmıştır. Özellikle devlet radyolarının ulaşamadığı bölgelerde bu radyolar adeta birer il radyosu gibi faaliyet göstermeye başlamışlardır. Örneğin İTÜ Radyosu bu dönem devlet radyosundan daha fazla tercih edilen, yayın politikası sık sık övülen ve hatta Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'na (TRT) örnek olarak gösterilen bir istasyon olmuştur. Bu ortamda bu istasyonların birçoğu müzik yayınlarının yanı sıra, yasak olmasına rağmen, söz yayınları ve hatta reklam yayınları bile yapmışlardır. 1950'lerin ikinci yarısında DP iktidarının 3222 sayılı yasada yaptığı değişiklikler ise, bu radyoculuğun daha da gelişerek sürdürüleceğinin habercisi olmuştur. Bu süreç 1960 sonrası dönemde de devam etmiş, hükümetler hiçbir zaman bu radyoları bir tehdit olarak görmemiş ve kapatılmaları için ciddi girişimlerde bulunmamışlardır. Ancak geliştirilmeleri konusunda da hiçbir adım atmamışlar, kendilerine karşı bir tehdit olarak algılamadıkları müddetçe belirsizlik içinde varlıklarını sürdürmelerine göz yummuşlardır.

1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü ortamda toplumsal ve düşünsel canlanma yaşanırken, hükümetler de bu konudaki ılımlı tutumlarını sürdürmüşlerdir. Bu ortamda devlet radyolarının dışındaki istasyonların sayısı artmaya devam etmiştir. Böylece 1960'ların sonlarına gelindiğinde bu radyoların sayısı ellilere ulaşmıştır. Öyle ki bu radyolar artık TRT'ye rakip olarak görülmeye ve özellikle 1970'lerle birlikte, toplum üzerinde ciddi bir etkide bulunabilecekleri sık sık dillendirilmeye başlamıştır. TRT kurulduğu andan itibaren bu radyoların kapatılması veya kendi kontrolüne verilmesi için uzun süren bir yasal mücadele başlatmışsa da bir sonuca ulaşamamıştır. 12 Mart sonrasında TRT'nin bu yaklaşımı da değişmiş ve bu radyolarla ortak bir uzlaşma zemini bulma yoluna başvurmuştur. Ancak TRT bu çabalarından da bir sonuç alamamıştır. Bu makalede Türkiye'de radyo yayıncılığının başlangıcından 1980'lere kadar geçen sürede TRT

dışında yayın yapmış olan yurt içindeki radyolar incelenecek, bu radyoların Türkiye yayıncılık tarihindeki yeri değerlendirilecektir. Bu radyoların büyük çoğunluğu TRT öncesi dönemde yayınlara başlamış olduklarından çalışmada hem devlet radyosu hem de TRT dönemini anlatmak için “devlet radyoları” kavramı tercih edilmiştir.

Türkiye’de yalnızca devlet radyosuna odaklanan, hakim bir yayıncılık tarihi yazımı söz konusudur. Bu tarih içinde, uzun yıllar devlet radyosunun yanında yayın yapmış, varlığını sürdürmüş radyo istasyonlarına gereken önem verilmemiştir. Oysa Robert McChesney (1993: 254)’in tabiriyle bu istasyonlar Türkiye yayıncılığının “gizli tarihi”dirler ve önemleri ve tarihteki yerleri abartılmadan analiz edilmeyi hak etmektedirler. Türkiye yayıncılık tarihinde odaklanılması gereken önemli bir uğrak olarak karşımıza çıkan bu radyo istasyonlarının analizi bizi devlet/ticari yayıncılık ikileminden çıkararak, Türkiye yayıncılık tarihinde başka seslerin varlığını da hatırlamamıza yardım edecektir. Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de radyo tarihi bu açıdan dikkate değer veriler sunmaktadır. 1945 sonrası dönemde devlet radyosu dışında yayın yapan radyoların sayılarına baktığımızda bu erken tarihte bile yayıncılığa yönelik ilginin yoğunluğunu net bir biçimde görebiliriz. Dolayısıyla Türkiye’de de radyo seslerinden bahsedebiliriz.

Bu doğrultuda gazete arşivleri, meclis tutanakları, resmi belgeler, TRT, Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü (PTT) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) gibi kurumlara ait faaliyet raporları ve yayıncılık alanı üzerine hazırlanmış oldukları raporlar çalışmamızın temel veri kaynaklarını teşkil etmektedir. Bu kaynaklardan edinilen bilgiler ele alınan dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri bağlamında analiz edilecek, böylece Türkiye’de devlet radyoculuğu dışındaki radyoculuğun gelişimi ve Türkiye yayıncılık tarihindeki konumu değerlendirilecektir.

1. Dünyada Radyo Yayıncılığının Gelişimi ve Yayıncılık Mücadeleleri

Avrupa ve Amerika’da radyo ve televizyon yayıncılığı konusunda 20. yüzyılın başlarından itibaren yayıncılığı üstlenen kurumlarla devletler arasında yaşanan ilişki ve devletlerin yayıncılığa yaklaşımları alanın yapısının belirlenmesinde ve şekillenmesinde temel öneme sahip olmuştur (Curran ve Seaton, 2003: 370). Bu çerçevede, yayıncılık tüm dünyada iki temel sistem üzerinden gelişmiştir. Devletin hakim olduğu model ile piyasanın hakim olduğu model. Dolayısıyla dünyanın hemen her yerinde yayıncılık piyasa ile devlet arasında bir konuma yerleştirilmiş ve her ikisi de meşruiyet dayanağını “kamu hizmeti” savında bulmuştur (Mutlu, 1988: 136). Bunun dışında herhangi bir sistemin gelişmesine izin verilmezken, kâr amacı gütmeyen kurumların devlet ve piyasa baskısı karşısında silinmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda, tıpkı basın dönüşümünde olduğu gibi, radyo ve televizyon yayıncılığının dönüşümünde de yaşanan büyük bir değişim olmamış, basın da, radyo ve televizyon da egemen güçlerin elinde, alternatif çıkışlara kapalı sitemlere hapsedilmişlerdir (Curran, 1978; Mazepa, 2003; McChesney, 1993). Böylece her iki düzende de gerek basın gerekse radyo ve televizyon yayıncılığı alanını sıkı kontrol altında tutacak mekanizmalar, farklı biçimlerde olsa da, hemen her zaman devrede olmuştur (Yılmaz, 2006). Dolayısıyla kitle iletişim alanında yaşananlar medya tarihinin liberal anlatılarında ısrarla vurgulandığı gibi bir ilerleme, halkın yararına bir gelişme olmamıştır. Bu noktada, James Curran (1978: 55)’in basın için anlattığı tarihsel süreç, diğer kitle iletişim alanlarında da gerçekleşmiş medyanın devlet kontrolünde olmasını isteyenler ile serbest pazara bırakılmasını ve devletin alandan elini çekmesini isteyenlerin her dönem için birleştikleri ortak nokta kitle iletişim araçlarının toplumun aykırı kesimlerini kontrol altında tutmaya ve onların tehditlerini savuşturmaya yardım etmesi düşüncesi olmuştur.

ABD’de yayıncılığın ilk yıllarındaki dönüşümü anlatan Robert McChesney’e (1993) baktığımızda,

yayıncılığın devlet ve piyasadan bağımsız aktörlerce kontrol edildiği bir sistemden, devletin düzenleyici elinin desteğini de arkasına alan piyasa hâkimiyetinde, kâr amaçlı bir sisteme dönüşümünü net bir biçimde görmekteyiz. Üniversiteler, kolejler, sivil toplum örgütleri, vakıflar, dini kuruluşlar tarafından kurulan ve kâr amacı gütmeyen işletilen yayıncı örgütler, piyasanın hâkimiyetine girerek dönüşen yeni yayıncılık modeli karşısında ayakta duramamış ya bir bir kapanmış -ki büyük bir kısmı kapanmıştır- ya da mevcut yeni düzene uyum sağlayarak ayakta kalmaya çalışmışlardır. Reklama dayalı yayıncılığın hâkimiyetinde dört büyük şebeke ortaya çıkmış ve bunlar yayıncılık alanının büyük bir kısmını hâkimiyetleri altına almışlardır. Alanda devletin düzenleyici eli olarak kendini gösteren The Federal Communications Commission (FCC)'un da yeni sistemi destekler tutum takınması ve özellikle frekans dağıtımında ticari şebekelere öncelik vermesi, 1930'ların ikinci yarısından itibaren ABD'de kâr amacı güden yayıncılığın hâkimiyetini ilan etmesini sağlamıştır.

Kamu hizmeti yayıncılığı modelinin hâkim olduğu Avrupa'da ise en başından beri yayıncı örgütleri kurup işletme hakkı kamu tekellerine verilirken, bunların dışında kimseye istasyon kurma ve yayın yapma izni verilmemiştir. Ancak gerek Amerika'da, gerekse en başından frekans kıtlığını ileri sürerek kamu tekelleri oluşturan ancak 1950'lerden başlamak üzere alanı ticari girişimlere açan Avrupa'da yayıncılık alanındaki dönüşümün seyri benzer bir nitelik arz etmiştir. Her iki dönüşümde de kâr amacı gütmeyen kuruluşlar kendilerine yaşam alanı bulamamışlardır. Tıpkı 19 yüzyılda yaşam alanı giderek daraltılan ve piyasa karşısında yok olmakla yüz yüze bırakılan işçi basını gibi (Curran ve Seaton, 2003; McChesney, 1993; Sloten, 2008). Bu bağlamda, radyo ilk yıllarında, amatörler ve birçok örgüt tarafından "yerel, etnik, dinsel ve sınıf temelli toplulukları desteklemek ve güçlendirmek amacıyla" kullanılırken, 1930'lar ve 1940'larda yaşanan dönüşüm onu kontrol altına alma ve ulusal kültürü yayma ve biçimlendirmede kullanılabilecek en etkin araçlardan birine dönüştürme isteğini güçlendirmiştir (Douglas, 2007: 320). Bu da beraberinde sıkı kontrol ve düzenleme mekanizmalarını getirmiştir. Böylece, yayıncılığı aşağıdan yukarıya demokratikleştirecek girişimlere hemen hiçbir zaman izin verilmemiştir (Nerone, 2003: 103-106).

ABD yayıncılık tarihinde 1920'li ve 1930'lu yıllarda yaşanan dönüşümü üniversite radyoları üzerinden ele alan Hugh Richard Sloten, "tarihçilerin genellikle kazananları incelemeye odaklanmalarından ötürü, 1920'ler ve 1930'lar boyunca şebekelerle bağlantılı büyük ticari istasyonların 'anaakım, hegemonik uygulamaları' hakkında epeyce şey bildiğimizi", oysa, "yayıncılık için alternatif bir model sağlayan istasyonların erken deneyimlerinin büyük ölçüde keşfedilmemiş" olduğunu belirtmekte ve bu tür çalışmaların önemine vurgu yapmaktadır (2008: 2).

1945 sonrası dönemde gerek üniversite radyolarının varlığı, gerekse birçok eğitim kurumunda kurulan radyolar Türkiye'de de alternatif bir yayıncılığın oluşturulabileceğine işaret eder. Kâr amacı gütmeyen dolayısıyla da ticari olmayan, devlet radyosu anlayışı hâkimiyetinden uzak bir yayıncılık anlayışı. Sloten (2008: 4), Amerika'da devlet üniversitelerinin oluşturduğu kâr amacı gütmeyen ve kamu hizmetine adanmış yayıncılık modelini "devlet destekli kamu-hizmeti gelenekleri"ne dayandığını belirtmektedir. Ancak Türkiye'de hiçbir zaman böyle bir yayıncılık modelinin gelişmesine destek verilmemiş, bu seçenek devlet ve piyasa güçleri tarafından hemen her dönem saf dışı bırakılmış, önemsizleştirilmeye çalışılmıştır. Bir tehdit olarak algılanmadıkları müddetçe devlet tekelinde kurulan radyolar engellenmemiş olsa da, bu radyoların sıkı denetim altında tutulmaları da ihmal edilmemiştir.

2. Türkiye'de Radyo Yayıncılığı'nın Kuruluşu ve Gelişimi

Türkiye'de radyo yayıncılığı, devletin sıkı denetiminde olmakla birlikte, bir özel şirket olan

hissettiği 1930'ların ortalarıyla birlikte Türkiye'de de hemen her alanda baskıcı bir rejime yönelik söz konusu olmuş (Keyder, 2003: 47; Tunçay, 1983: 1971), bu durumun yayıncılık alanındaki yansımaları 18 Ağustos 1936'da çıkarılan bir kararname ile radyonun doğrudan devlet yönetimine alınması, bir yıl sonra 3222 sayılı Telsiz Kanunu'nun çıkarılması ve bu andan itibaren radyonun giderek bir "rejim meselesine" ve aracına dönüştürülmesi olmuştur (Kocabaşoğlu, 2010: 176, 307). Böylece, Ahıska'nın belirttiği gibi, Türkiye radyoları 1930'ların başlarından itibaren Almanya ve İtalya gibi totaliter rejimlerin radyolarıyla giderek daha çok ortak özellik göstermeye başlamıştır (2005: 104). Dolayısıyla, 1930'ların ikinci yarısından 1940'ların ortasına kadar yaşanan süreç devletin kitle iletişim alanını daha sıkı kontrol altına alma isteğinin yanı sıra, ondan daha etkin yararlanma isteğinin de arttığı bir dönem olmuştur. Haziran 1937'de çıkarılan 3222 sayılı Telsiz Kanunu'yla bu amaca ulaşmanın temel dayanakları sağlanmaya çalışılmıştır. Bu düzenlemeyle yayıncılığın doğrudan devlet işletmesi altına alınması ve devlet kurumları dışında yapılacak tüm yayıncılık girişimlerinin yasaklanması kararlaştırılmıştır. Böylece devlet dışında hiçbir kesime istasyon kurma ve yayın yapma izni verilmemiştir. Ancak yasanın 2. maddesinde "Lise ve yüksek mekteplerde ve üniversitede ders icabı yapılacak telsiz tesisatı ve neşriyatı Maarif ve Nafia Vekâletlerince müştereken hazırlanacak esaslara göre yapılır" ibaresine yer verilerek yalnızca eğitim kurumlarına, yine eğitim amacıyla, istasyon kurma ve işletme izni verilmiştir (Resmi Gazete, 23.06.1937). Bunun yanı sıra Kanunun 5. maddesinde yer alan, "Karada umumiyetle verici telsiz tesisatı vücuda getirmek için hususî şahıslara ve müesseselere ruhsat verilemez. Ancak lüzumu halinde resmî müesseselerde böyle bir tesisat vücuda getirilmesine İcra Vekilleri Heyeti kararile ruhsat verilebilir" ibaresiyle resmi müesseselerde kurulacak vericilere açık bir kapı bırakılmış, resmi kurumlara istasyon kurup işletme izni verilmesinde İcra Vekilleri Heyeti'ne yetki verilmiştir. 6. madde ile de, kurulacak bu istasyonlara Nafia Vekaleti (Bayındır Bakanlığı) tarafından kullanma izni verilmesi şartı getirilmektedir (Resmi Gazete, 23.06.1937). Buna rağmen 1955 yılına kadar hiçbir kamu ya da özel kuruluşa istasyon kurma izni verilmemiştir (Aziz, 1971: 118). İkinci Dünya Savaşı ile yoğunlaşan baskıcı yönetimler altında telsiz haberleşmesi ve radyoların devletin propaganda araçları haline dönüştürülmesi, bu araçların devlet dışındaki kurumlar ve şahıslar tarafından kurulup işletilmesi fikrinin hayata geçirilmesini imkânsızlaştırmıştır.

2.1. Yayıncılıkta Yeni Dönem: Devlet Radyosu Dışındaki Radyoların Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada başlayan yeniden yapılanma sürecinde Türkiye de önemli bir değişim sürecine girmiştir. Ülkenin siyasi ve ekonomik alanlarda yeniden yapılanma sürecine girdiği bu dönemde (Ataay, 2006: 31-32; Tekeli, 2011: 368) yayıncılık alanında da çeşitli değişim ve gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle DP iktidarının kurulduğu ve yönetimde kaldığı 1950-1960 arası dönem, radyo bağlamında, Türkiye yayıncılık tarihinde unutulmaz bir yer edinmiştir (Aksoy, 1960). Çok partili hayata geçişle başlayan amansız siyasi mücadele ortamından ve dış dünyayla yeni bir eklemlenme çabası içinde –kapitalist süreç eklemlenme çabasıyla- kurulan ilişkilerden (Ataay, 2006: 36-37) yayıncılık alanı da nasibini almıştır. Tek parti yönetiminin yarattığı sıkıntılar ve bıkkınlık, yükselen DP muhalefetinin CHP'yi demokratik adımlar atmaya zorlaması, çok partili hayatla birlikte o güne kadar görmezden gelinen kitlelerin siyasi sahneye çıkması ve yüzünü ABD'ye dönen yönetici sınıflarını benimsediği liberal politikalar yeni dönemin habercisi olmuş ve gelişmelerin temel dinamiklerini teşkil etmiştir (Ahmad, 1996: 23; Boratav, 2005: 93; Eroğul, 2003: 113-116). Bu dönemde iktidarla-muhalefet arasında şekillenen ve bundan sonraki dönemlerde de Türkiye'nin siyasi kültüründe yer edinen yeni politik mücadele anlayışı (Ataay, 2006: 36-37) radyonun kaçınılmaz olarak hemen her dönem hem bir siyasi mücadele aracına, hem de siyasi bir mücadele konusuna dönüştürülmesine yol açmıştır. Savaş sonrasında değişen dünya konjonktüründe baskıcı yönetimler bir bir gevşerken, Türkiye'de de siyasi ve toplumsal alanlarda

yeni bir canlanma sürecine girilmiş, iktidarın baskıcı tutumu yavaş yavaş yerini demokratikleşme çabalarına bırakmıştır. Bu ortamda gerek 3222 sayılı yasanın açık bıraktığı kapıdan, gerekse savaş sonrası oluşan daha hoşgörülü ortamdaki yararlanarak kısa dalga üzerinden yayın yapan istasyonlar birer birer kurulmaya başlanmıştır (Kocabaşoğlu, 2010: 341). Böylece yayıncılık açısından da yeni bir döneme girilmiş, devlet radyoları yanında üniversite radyoları, lise radyoları, kamu kurumları ve kamu iktisadi teşebbüsleri radyoları ve ordu radyolarının yer aldığı bir dönem başlamıştır.

Bu dönemde benimsenen politikalar yayıncılık alanını geliştirmek için gerçekleştirilen girişimler ve yasal değişikliklerde yansımaları bulmuştur. Bunlar, “ülkedeki ticaret ve sanayi burjuvazisinin oluşturduğu egemen sınıfların dış sermaye ile ilişkilerin kuvvetlendirilmesi taleplerinin belirleyiciliğinde gerçekleştirilen” televizyon kurma girişimlerinde, ABD’li uzmanlara ülkenin haberleşme ve telsiz altyapısı üzerine yaptırılan etütlerde ve Telsiz Kanunu’nun beşinci maddesinin 1950’lerde geçirdiği değişikliklerde açıkça görülmektedir (Gönenç, 1977: 252, 254-255; Kocabaşoğlu, 2010: 416-427). Konumuz açısından, özellikle 3222 sayılı Kanun’da yapılan değişiklikler dikkate değerdir. Bu değişikliklerle Türkiye’deki yabancı elçiliklere, petrol arama şirketlerine verici kurma izni verilmiş, ABD üs radyoları, polis radyoları ve ordu radyoları kurulmasına engel olunmamıştır (Gönenç, 1977: 252, 254-255). 18.5.1955 tarihli Bakanlar Kurulu’nda kabul edilen ve 27 Mayıs 1955 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 6566 sayılı Telsiz Kanununun 5 inci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun’da, “Karada umumiyetle verici telsiz tesisatı vücuda getirmek için hususi şahıslara ve müesseselere ruhsat verilmez.” ibaresi korunurken:

Ancak: a) Lüzumu halinde resmi müesseselere, b) Kurulması, işletilmesi ve neşriyatı tamamen Hükümetin murakabe ve kontrolü altında bulunmak, takati bin kilovattan aşağı olmamak, neşriyatı karşılığında her ne suretle olursa olsun bir ücret alınmamak ve Hükümetle akdedilecek mukavelede tayin edilecek ve en çok on yılı geçmeyecek olan bir müddetin sonunda tesisat sahasına dahil bütün arazi ve arsalar, tesisatı ve bunların her türlü teferruatı ile mütemmim cüz’üleri tamamen ve bedelsiz olarak Devlete terk edilmek kayıt ve şartlarıyla ve yabancı hususi hukuk hükmi şahıslarına, bu nevi tesisat vücuda getirmek ve işletmek için İcra Vekilleri Heyeti kararıyla ruhsat verilebilir

hükümüyle şahıslara ve özel kuruluşlara verici kurma izni verilmesinin öne yasal olarak açılmıştır. Aynı değişiklikte getirilen ikinci madde ise, bu işi daha da kolaylaştırıcı hükümler getirmektedir. Düzenlemede, “Kendilerine bu fıkra mucibince tesisat kurmak ve işletmek ruhsatı verilen hükmi şahısların bu tesisatı kurmak ve işletmek için lüzumlu olup yabancı memleketlerden ithal edecekleri her türlü cihaz, malzeme, eşya ve akaryakıt, memlekete ithallerinde alınacak bütün vergi, resim ve harçlardan İcra Heyeti Kararıyla istisna edilebilir” denilmektedir. Bu değişikliğin belirli bir amaç doğrultusunda gerçekleştirildiği çok açık bir biçimde görülmektedir. Bu, soğuk savaş döneminde kapitalist sisteme eklenme çabasında olan Türkiye’de, Komünist Blok karşısında Batı’nın sesi olma amacıyla kurulmuş Hür Dünya Radyosu’nun bir istasyon kurulmasına zemin hazırlamak için yapılmıştır. Ancak sağlanan tüm kolaylıklara rağmen Hür Dünya Radyosu Türkiye’de istasyon kurma girişimini hayata geçirmemiştir (Kocabaşoğlu, 2010: 424-425).

DP iktidarı bununla da yetinmemiş Bakanlar Kurulu’nun 21.6.1957 tarih ve 7035 sayılı kararıyla 5. maddede yeni bir değişiklik gerçekleştirmiştir. Bu değişiklikte 5. maddenin a bendine “Ancak; a) Lüzumu halinde resmi müesseselere, Petrol Kanunu hükümlerine göre petrol ameliyatı yapanlara” İcra Vekilleri Heyeti kararı ile izin verilebileceği hükmü getirilmiştir. 3222 sayılı yasanın beşinci maddesinde yapılan son değişiklik 25.6.1958 tarihli Bakanlar Kurulunun 7133 sayılı kararı ile gerçekleştirilmiştir. Buna göre maddeye c fıkrası eklenmiş ve “Münhasıran mensup buldukları

Hükümet merkeziyle muhabere etmek üzere mütekabiliyet esası dahilinde yabancı devletlerin Türkiye'deki temsilciliklerine" izin verilebileceği hükmü getirilmiştir (Resmi Gazete, 3.7.1958). Beşinci maddede yapılan bu değişiklikler Türkiye'nin 1954 yılıyla birlikte girdiği yeni dönemin ekonomik, siyasi konjonktürünü yansıtır niteliktedir. Örneğin DP iktidarının yeni bir düzenleme getirerek doğrudan petrol şirketlerine telsiz kurma izni vermesi Türkiye'de yaşanan ekonomik dönüşümün bir yansımasıdır. Bu, 1945 sonrası dönemde Türkiye'nin dışa bağımlı bir yapıda şekillendirilen iktisat politikaları ile de uyumlu bir adımdır.

Bu dönemde DP hükümetinin yöneldiği ekonomi politikaları Batı tarzı tüketim kalıplarının da hızla ülkeye nüfuz etmesine yol açmıştır. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren içine sürüklenen kriz ortamında toplumun hemen her kesiminden yükselmeye başlayan tüketim taleplerini karşılamak için benimsenen ithal ikameci sanayileşme politikaları ve DP iktidarının sürdürdüğü popülist bölüşüm politikaları –özellikle kırsal kesimler lehine- bu tüketim alışkanlıklarının daha da yaygınlaşmasına yol açmıştır (Boratav, 2011: 373; Keyder, 2007: 189-190, 194). Bu gelişmeler bağlamında radyo giderek daha fazla yaygınlaşmış, kentlerden köylere hemen her kesimden insanın daha rahat eriştiği bir araç konumuna gelmiştir. Radyo üretimi için 1953'te Nevtron, 1954'te Philips, 1955'te Elektrik Endüstrisi Türk A.Ş., 1958 Teleks Kollektif Şirketi, ve 1959'da Siemens'in birer fabrika kurması bu dönemde radyonun hızla yaygınlaştığının ve iç pazarda yoğun talep gören bir ürün haline geldiğinin bir göstergesi olmuştur (Yazgan, 1976: 31). Ruhsatlı radyo alıcı sayısının 1956'da bir milyonun üzerine çıkması bu gelişmeleri yansıtır niteliktedir (DPT, 1966: 240).³

Böyle bir ortamda radyo halk arasında daha yoğun bir ilgi uyandırırken, DP iktidarının içine sürüklenen krizi önleyememesi ve siyasal liberalizmden uzaklaşarak giderek baskıcı politikalar benimsemesi (Eroğul, 2003: 123; Sönmez, 2010: 9-11), radyo konusunda yaşanan gelişmelerin de durmasına yol açmıştır. DP'nin radyo politikaları ve radyoyu bir hükümet organı gibi kullanma isteği, halkın gündelik hayatının önemli bir parçası haline dönüşen bu araca olan güveni giderek azaltmıştır (Ahmad, 1996: 56-57; Aksoy, 1960: 12; Gülizar, 2008: 15, 24). Bu, aynı zamanda, siyasal iktidarların yayınları tek yanlı olarak kullanma eğilimlerinin arttığı, tüm yayınların siyasal iktidarlara bağımlı olarak düzenlendiği bir dönemin de başlangıcı olmuştur (Topuz, vd., 1990: 89). Bu süreçte, özellikle Türkiye'ye yönelik yayınlar yapan yabancı radyolar yoğun ilgi görmeye başlamıştır.

Tarımın makineleşmesinin hız kazandığı, elektrikli ev aletlerinin ilk kez yoğun bir biçimde günlük yaşama girmeye başladığı ve yatırım çabalarının arttığı 1950'lerin ikinci yarısı ithalatın arttığı bir dönem olmuştur. Bu artış iç kaynaklardan yoksun ülke ekonomisinin dış kredi veya hibelere giderek daha bağımlı bir hale dönüşmesine yol açmıştır (Çilingiroğlu, 2010: 115). Buna karşın DP iktidarı, Atilla Sönmez (2010: 9-11)'in belirttiği gibi, önlem almak yerine istatistiklerle oynama yöntemine başvurmuş ve içine girilen sıkıntılı durum her geçen yıl daha da ağırlaşarak –döviz rezervlerinin de tükenmesiyle daha da belirginleşmiştir- iktidarın sertleşmesine yol açmıştır. Gerek borç arayışları, gerekse Batı ile ilişki kurmanın yeni yollarını bularak krizden kurtulma umudu özellikle yabancı şirketlere imtiyazlar verilmesiyle sonuçlanmıştır. Yukarıda değinildiği gibi, petrol şirketlerine verici kurma izni verilmesinin bu dönemin başlarına denk gelmesi bu anlamda tesadüf olmasa gerektir.

Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken, diğer yandan da daha 1940'ların ikinci yarısından itibaren devlet radyolarının dışında istasyonlar kurulmaya başlanmıştır. 1946 yılında kurulan İstanbul Teknik Üniversitesi Radyosu bunların ilkidir. 1950'de İstanbul Teknik Okulu Radyosu, 1951'de

3.1950-1964 arası radyo alıcı sayılarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. DPT, 1966: 240

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Radyosu ve 1954'te de Ankara'da Türkiye Polis Radyosu kurulmuştur. Bunların yanı sıra 1954'te Türkiye ile ABD arasında yapılan ikili "Askeri Kolaylıklar" anlaşmalarıyla Çiğli, İncirlik, Karamürsel, Samsun, Trabzon ve Sinop üslerinde radyo istasyonları kurulmuştur. Üslerdeki radyo sayısı daha sonraki yıllarda bazı üslerin kapanmasıyla üçe düşmüştür: Karamürsel, İncirlik ve Pirinçlik (Aziz, 1971: 118, 119, 123-124).

Tüm 1950'ler boyunca faaliyet gösteren bu radyoların varlığında herhangi bir sakınca görülmemiş, kapatılması yönünde hiçbir girişimde bulunulmamıştır. DP iktidarı yöneldiği baskıcı politikalara ve kurduğu sıkı radyo tekeline rağmen bu istasyonları bir tehdit olarak algılamamıştır. Radyoların kamu kurumları, ABD ve iktidarın izin verdiği şirketler tarafından kurulmuş olması bu tehdit algısını ortadan kaldıran en temel unsurdur. Halk arasında her ne kadar radyoya ilgi yoğun olsa da henüz şahısların radyo kurması söz konusu değildir. Dolayısıyla bu durum iktidarın yayınları kontrol etmesini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca söz yayını yapmasına izin verilmeyen bu istasyonların ciddi bir tehdit oluşturması da pek mümkün görünmemektedir. Bunların yanı sıra, bir propaganda aracı olarak kullanılan devlet radyoları bile teknik anlamda yerinde sayarken ve ülkenin her yerinden dinlenemezken, çok küçük vericilerle yayın yapmaya çalışan bu radyoların geniş kitleleri etkilemesi pek söz konusu değildir.

Bununla birlikte, DP 1950'lerin sonunda radyoları yaygınlaştırma ihtiyacı duymuştur. DP iktidarının bir hükümet organına dönüştürdüğü radyodan daha etkin yararlanma isteği⁴, henüz ülke çapında bir radyo şebekesinin kurulamamış olması, dış alımlar için döviz darlığının bu şebekenin kurulması için atılması gereken adımların önünde ciddi bir engel oluşturması, yerli yapımı teşvik ve devlet radyosunun ulaşamadığı yerlerde başka radyoların boşluğu doldurmasından, halkı etkilemesinden duyulan endişeler her ilde küçük güçte radyo kurulması düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Kocabaşoğlu, 2010: 444-449; Uytun, 1978: 11). Bu çerçevede, Şubat 1959'da 27 ilde küçük güçte il radyoları kurulması için 4/11296 sayılı kararname çıkarılmış, ardından mevcut bütçe çerçevesinde ilk aşamada bunlardan 7 tanesinin Erzurum, Kars, Trabzon, Diyarbakır, Urfa, Van ve Edirne'de kurulmasına karar verilmiş ve 1959 Eylül ayında TEM Koll. Şirketi ile vericilerin yapımı konusunda sözleşme imzalanmıştır (DPT, 1966: 5; TRT, 1972: 7⁵)⁶. Ancak, vericiler henüz yapım aşamasındayken 27 Mayıs darbesi gerçekleşmiş, böylece planlanan radyoların sadece yedi tanesi darbe sonrası dönemde kurulmuştur (DPT, 1966: 5; Kocabaşoğlu, 2010: 337-339, 444-446; TRT, 1972: 7).

4. 1950'lerin ilk yıllarında "Biz radyoyu kullanarak iktidarda kalmayı kararlaştırmış veya böyle zayıf bir dala tutunarak hükümet icra etmekte olan insanlar değiliz..." diyen Menderes hükümeti, 1950'lerin ikinci yarısıyla birlikte tam tersi bir anlayışa sahip olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Milliyet, 15.01.1952: 5. Çalışma Vekaleti Vekili Haluk Saman'ın sözleri DP'nin radyo politikalarını yansıtır niteliktedir: "İktidarın meydana getirdiği bunca eser karşısında matbuat vazifesini yapmadığı için biz yurdu dolaşarak konuşmak, sesimizi radyolar ile duyurmak mecburiyetinde kalıyoruz. Müstakil bir matbuat olsaydı radyoyu konuşurmaz sadece şarkılara hasrederdik" (Milliyet, 24.10.1958: 5).

5. TRT Faaliyet ve Mali Bünye Raporlarında basım tarihine ait bilgiler bulunmamaktadır. Bu nedenle bu ve bundan sonraki atıflarda basım tarihi yerine raporun ait olduğu yıl bilgisine yer verilmiştir.

6. TEM Koll. şirketinin yaptığı vericilerin yerli üretim olduğu söylenmektedir, ancak Türkiye'de henüz bu tür yerli üretimler yapabilecek bir elektronik endüstrisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla tamamen montaj üretim niteliğinde olan bu vericilerin üretimi için gerekli parçaların %90'ı ithal edilmektedir (DPT, 1971: 92). Bu nedenle yerli üretim yerine, yerli sanayicilerin yaptıkları üretim demek daha yerinde olabilir (PTT, 1967: 20).

2.2. 27 Mayıs ve Sonrası: Radyo Yayıncılığının Topluma Yayılışı

Türkiye bu gelişmelerle 27 Mayıs 1960'ta yeni bir eşiğe gelmiştir. Bu eşik, kapitalist düzene eklenmeye çalışan Türkiye'nin 1950'ler boyunca ortaya çıkan yapısal sorunlarını giderme amacını taşıyan, 1960 darbesidir (Ataay, 2006: 47-48). 27 Mayıs'ın etkileri, tüm alanlarda olduğu gibi, radyo alanında da net bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bu andan itibaren, 1964'de TRT kurulana kadar geçen sürede, radyonun yeni bir idari ve örgütsel yapıya kavuşturulması isteği ve hedefi gündemdeki yerini korumuş ve daha 1961 Anayasası hazırlandığında bu konunun üzerinde önemle durulmuştur. 1958'de gündeme gelen ve gerçekleştirilemeyen yeni bir radyo televizyon teşkilatının oluşturulması yönündeki adımlar da bu dönemde atılmaya başlanmıştır. Yayıncılık alanında o güne kadar yaşanan yoğun tartışmalar ve radyo yayınlarına yönelik eleştiriler bu düzenleme ve yapılandırmanın itici gücü olmuştur ve TRT 1961 Anayasasına dayanılarak özerk bir kurum statüsüyle kurulmuştur. Bununla birlikte, hemen her dönem milli güvenlik kavramı kapsamında muğlak bir uygulama alanı yaratılarak, basın ve özellikle de radyo konusunda sıkı bir kontrol mekanizması devrede tutulmaya çalışılmıştır.⁷

Bu dönemde de devlet radyoları dışındaki istasyonlar gündemde kalmaya devam etmiştir. Devlet tekelini dışında istasyon kurup yayın yapma yetkisinin yalnızca eğitim amacı güden kurumlara verildiği, TRT Kanun Tasarısı'nın gerekçesinde de ifade edilmiştir (MM. 24.9.1963, B: 141). Tasarı üzerine hazırlanan komisyon raporunda bu konuya değinilmiş ve yayın tekelinin Kuruma verilmesine karşın, "yayın mefhumuna girmediği yani kütleye hitaben bahis konusu olmadığı amatör radyoculuk ile - polis radyosu gibi - belli bir hizmetin icabı olarak ve sırf o hizmetin sınırları içinde kalması gereken radyo tesislerinin" ise bu tekelin dışında kaldığı vurgulanmıştır (Millet Meclisi (MM). 24.9.1963, B: 141). Bu ifadeler 1960 sonrasında da hükümetlerin devlet radyoları dışındaki yayın örgütlerine ılımlı yaklaştığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. 359 sayılı TRT Kanunu'nun 35. maddesi istasyon kurup işletme tekelini yalnızca TRT'ye verirken, ders aracı niteliğindeki radyolara istisnai bir yaklaşım takınmayı sürdürmüştür (Aziz, 1971: 135).

1950'lerin sonlarında DP'ye karşı oluşan muhalefete destek veren sanayi sermayesi lehine düzenlemelerin yapıldığı ve egemen blok içinde sanayi sermayesini hâkim kılacak adımların atıldığı 27 Mayıs sonrasında, dahil olduğu muhalefetin desteğini yitirmek istemeyen burjuvazi emekçi sınıflar lehine adımların atılması ve demokratik bir idari mekanizmayı kuracak düzenlemelerin gerçekleştirilmesine de onay vermiştir. Bu bağlamda hazırlanan 1961 Anayasası toplumun büyük bir kesimine örgütlenme, siyasete katılma, hak talep etme ve muhalefet etme imkânlarını sağlamıştır (Ahmad, 1983: 1996; Keyder, 2007: 184). Bu gelişmelerin beraberinde getirdiği toplumsal canlanma yayıncılık alanının daha demokratik bir idari mekanizmaya kavuşturulmasının yanı sıra, toplumsal kesimlerde de yayıncılığa yönelik ilginin artmasını sağlamıştır. Bununla birlikte iktidarlar alan üzerindeki sıkı kontrol anlayışlarını terk etmemiş, halkın bu araçlara erişimi yalnızca dinleyici konumuyla sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Türkiye'de yayıncılık alanında karşılaşılan, özellikle özerk TRT döneminde zirve yapan, yoğun endişeler ve alanı kontrol etme mücadelesinin temelinde yatan saiklerden en belirgin olanı "memleketin elden gitmesi" vurgusunda ifadesini bulmuştur. Bu, egemen blok tarafından bir taraftan demokratik bir ortama karşı takınılan baskıcı tutumun meşruiyet dayanağı olarak kullanılırken, diğer taraftan

7. Bunun açık yansıması anayasa tasarısının "haberleşme hürriyeti"ni düzenleyen 17. maddesi görüşülürken karşımıza çıkmaktadır. Maddede yer alan "Herkes, her türlü araçla haberleşme hürriyetine sahiptir" ibaresi tartışma konusu olmuştur. Bu ibarenin telsiz haberleşmesinin serbest olduğu yorumlarına yol açacağı, bu durumun kamu güvenliği açısından tehlike doğuracağı vurgulanmış ve maddeden "her türlü araçla" ibaresinin

çıkarılması istenmiş ve kararlaştırılmıştır (TM, 11.04.1961, B: 42, O: 2, sf. 76).

da yayıncılığın denetim altında tutulmasının araçlarından biri olarak kullanılmıştır (Mutlu, 2001: 45-47).

Bu dönemde birçok eğitim kurumu radyo alıcı ve vericisi kurmak için talepte bulunurken, Milli Eğitim Bakanlığı 15.01.1962, cilt 25, 1188 sayılı Tebliğler Dergisi'nde valiliklere gönderdiği 5807 sayılı yazıyla kendisine bağlı eğitim kurumlarının radyo alıcı ve verici tesisleri kurabileceğini onaylamıştır. Ancak, *Öğretim Maksadıyla Kurulmuş Olan ve Öğretim Maksadıyla Kullanılan Telsiz Verici ve Alıcılarına Dair Esaslar* başlığı altında belirlenen yayın şartlarında kurulacak istasyonlar üzerinde sıkı bir denetimin kurulacağı açıkça görülmektedir. Yayın şartları arasında, okullarda yapılacak tecrübe yayınlarında çalınacak müzik plaklarının yayından önce kontrolü için, marka ve numaralarının Umum Müdürlüğüne gönderilmesi istenmekte ayrıca bu istasyonlara söz yayını yapma izni verilmemektedir. Belirlenen şartların 'işletme' başlığı altındaki kısmında yer alan 15. maddesinde bu istasyonlara kayıt defteri tutma zorunluluğu getirilmiştir. Bu deftere, "tesisin adı, çağırma harfleri, yayının tarihi, başladığı ve bittiği saat, kullanılan frekans ve hangi güçle çalıştığı, verici tesis portatif ise bulunduğu yer, neşriyatın mahiyeti başka bir tesis ile konuşulmuş ise kiminle ve ne konuşulduğu" kaydedilecektir. Bu düzenleme devlet radyolarında olduğu gibi, izin verilen diğer radyoların da ne kadar sıkı bir denetim altında tutulduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Buna rağmen, eğitim kurumlarına ait istasyonların birçoğunun söz yayınları yaptığı bilinmektedir. Örneğin Eskişehir'den yayın yapan ve 300 kilometrelik bir yayın alanı olduğu, Bilecik, Kütahya, hatta Ankara'dan bile dinlenebildiği belirtilen Eskişehir Lise Radyosu'nun, lise öğrencilerine ve liseyi dışarıdan bitirmek isteyen öğrencilere yönelik dersler yayınladığı bilinmektedir. Bu radyo düzenli bir şekilde, sabah 10.00-12.00 ile akşam 15.00-17.00 arasında yayın yapmaktadır (Milliyet, 23.03.1964).

1960'larda radyoların sıkı kontrol altında tutulmasına duyulan yoğun ihtiyaç, "genel olarak geniş kitlelerin bilinçlenmesine, özel olarak ise sol düşüncenin güçlenip örgütlenmesine karşı bir önlem olarak" değerlendirilebilir (Kocabaşoğlu, 2010: 486, 496). Bu tespit bizi, yayıncılığın 1960'lardaki gelişim seyri ve kurumsallaşmasında toplumda yaşanan düşünsel canlanmanın ve toplumsal hareketlerin artışının önemini dikkate almaya götürür. Bu anlamda, devlet radyoları dışında kurulan istasyonların sayısındaki artışı da yalnızca teknik bir merak çerçevesinde açıklamak yeterli olmayacaktır⁸. 1950'lere kadar yürütülen tek tip toplum yaratma tasarımı içinde görmezden gelinen halk tabanı (Ahıska, 2005: 144), çok partili hayatın zorunlu kıldığı popülist politikalarla dikkate alınmaya, tepkileri daha görünür olmaya başlamıştır. Ayrıca yine aynı dönemde hız kazanmaya başlayan kentleşme farklı toplumsal unsurların birbiriyle daha fazla etkileşim kurmasına ve görünür olmasına yol açmıştır. 1960'larla birlikte girilen sanayileşme yönelimi ise toplumdaki sınıfsal hatların daha da belirginleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla 1960'larda sayıları elliyi bulan bu radyolara yönelik ilginin toplumsal alanda yaşanan canlanmayla ve değişimlerle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu, TRT dışındaki bu radyoların adeta TRT'nin rakibi konumuna geldiği, halk tarafından yoğun bir biçimde dinlendiği ve kültürel yozlaşma açısından ciddi bir tehdit oluşturdukları yönündeki eleştiri ve kaygıların sık sık dillendirilmeye başlandığı 1970'lerde daha belirgin bir biçimde ortaya çıkacaktır.

1960'lar boyunca bir yandan radyonun toplumda giderek yaygınlaşması, diğer yandan da bir türlü güçlü bir radyo şebekesinin kurulamaması yayıncılık tartışmalarında ulusal kaygılar, ülkenin birlik ve beraberliği, milli menfaatler gibi noktaların daha çok vurgulanmasına yol açmıştır. Bu

8. Toplumsal alanda yaşanan canlanmanın yayıncılığa olan ilgi ve talebi arttırmasına iyi bir örnek 1962'de kurulan ve amatör radyoculuğun serbest bırakılmasını savunan Türkiye Radyo Amatörleri Cemiyeti'dir. Ancak tüm girişimlere rağmen amatör yayıncılık serbest bırakılmamıştır. 1960'lı yıllarda amatör radyoculuk için gerçekleştirilen girişimlerin reddedilme gerekçeleri de yine ulusal kaygılara dayandırılmaktadır.

dönemde, özellikle, yurt dışından yapılan radyo yayınları büyük bir endişe kaynağı olmuş, sınır bölgelerinde komşu ülke radyolarının yoğun bir biçimde dinlendiği ve bu durumun endişe verici olduğu sık sık dile getirilmiştir. 1960'larla birlikte yükselmeye başlayan yabancı radyolar vurgusu ve kaygısı 1970'lerin ortalarına kadar gündemde kalmaya devam etmiştir.⁹ AP'den Hüsnü Dikeçliğin cümleleri bu kaygıları ortaya koyar niteliktedir:

Türkiye bölünmeyecek, birlik beraberlik olacak. Bunu herkes ister. Buna inşallah kimsenin de gücü yetmeyecek. Doğu Anadolu'da biraz asayişsizlik varsa var. Bunun âmilleri ne? Ağrı'da toplantı yapıyor. Onu Türk Milleti okutmuş, ona bir ruh vermiş, sen bu vatanın çocuğusun demiş, avukat olmuş. Ağrı'da konuşmada diyor ki, görüyor musunuz size radyo yaptırıyorlar, radyonun yerine fabrika yaptırılmaları lâzımdı. Bu bir parti mensubu. Tahrik unsuru, ayırım alâmeti. Size dilinizle türkü dinletmemek için bu radyoyu yapıyorlar. Ondan sonra ilâve ediyor, Ermenilerle Kürtler kardeşler. Bunu Erivan radyosu veriyor. Şimdi vatandaşı bu tahrik ederse bu sol unsurun akımı değil, tahriki değil, bölücülüğü değil de nedir? ... Burada bir yuvalanma var. Doğu öz be öz Türktür... Bilhassa bu hâdiselerin üzerinde durulmalı... Sayın Bakan neşriyatla, ikazla bu melhuz kötü akımlara karşı halkımızı süratle tenvir etmek mecburiyetindedir. Bilhassa Doğu'da orta dalga radyoları kurulmak mecburiyeti vardır. Biz büyük bir milletin çocuklarıyız (CS. 4.2.1968, B. 27, O. 4: 516-517).

TRT1960'larda toplumdaki farklı ve çatışan gruplar/sınıflar arasındaki hatların daha da belirginleştiği ve mücadelelerin yoğunlaştığı bir dönemde kurulmuştur. Bu ortamda, Türkiye'nin farklı toplumsal unsurlara sahip bir ülke olduğu ve radyoların bu farklılıklara cevap verecek biçimde örgütlenmesi ve yaygınlaştırılması gerektiği daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo-Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu bu konuda artan farkındalığı göstermesi açısından önemlidir. Rapor'da mevcut radyoların Türkiye'de yaşayan ve kültürü, dili birbirinden farklı olan halkların ihtiyaçlarına ve beklentilerine cevap verecek nitelikte olmadığı ve kurulacak bölge radyolarıyla toplumun bu farklı yapısına göre yayın yapacak bir imkâna kavuşulmasının önemi vurgulanmıştır (DPT, 1966: 217).

Yine bu dönem Amerikan üslerinde kurulu radyo ve televizyon istasyonları konusunu Türkiye İşçi Partisi (TİP) sık sık Meclis gündemine getirmiştir (MM. 24.2.1966, B: 55, O:2, 513; MM. 5.1.1967, B: 29, O: 2, 82). Bu eleştirilere AP adına yanıt veren Aydın Yalçın'ın söyledikleri ise dikkat çekicidir:

Şimdi arkadaşlarım, Türkiye'de Amerikalılara verilmiş bulunan yayın hakkından, onları eğlendirmek

9. Aslında 1960'lı yıllarda yurt içine yönelik Türkçe yayın yapan yabancı radyoların dinlendiği bilinmektedir. Hatta daha önceki yıllarda da bu radyolar dinlenmekteydi. Türkiye Radyolarının ulaşamadığı bölgelerde yabancı radyoların dinlenebiliyor olması kaygıları arttıran bir unsur olmuştur. Özellikle 1950'lerin ikinci yarısında birçok kişi Türkiye'de olup bitenleri öğrenmek için devlet radyosunun haberlerini dinlemek yerine bu radyoların haberlerini dinlemeyi tercih etmiştir. Öyle ki yabancı radyolardan bazıları Türkiye'de ne kadar dinlendiklerini ölçmek için zaman zaman anketler bile yaptırmışlardır. Aziz, BBC'nin Türkiye'de, yayınları ile ilgili olarak 1966'dan beri zaman zaman araştırmalar ve anketler yaptığını belirtmektedir. BBC'nin 1970'lerde Türkiye'de yaptığı anketlere dair bir inceleme için Aziz'in bu çalışmasına bakılabilir (1983-1985: 48).

Radyoların yaptığı anketlerin yanı sıra, Türkiye'de yaşayan farklı kesimler bu radyolara yayınlarında yer vermelerini istedikleri programlara dair taleplerini bildiren mektuplar da göndermişlerdir. 26.05.1952 tarihli Milliyet'te Bekir Bucak adında bir gencin Amerika'nın Sesi Radyosu'na Kürtçe yayınlara da yer verilmesini isteyen bir mektup yazdığı, savcılığın ise Bucak'ın bu mektubu üzerine tatbikat başlattığını bildiren bir haber yer almaktadır

için yapılmakta olan yayınlardan bahsediyorlar. Muhterem arkadaşlarım, Amerika kimdir? Amerika Türkiye'nin müttefidir... (MM. 5.1.1967, B: 29, O: 2, 105).

Özerk TRT bu dönemde diğer radyolar gibi Amerikan üslerindeki radyoların kapatılması konusunda da girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede Dışişleri Bakanlığı'na başvurmuş, ancak girişimlerinden bir sonuç alamamıştır. Çünkü hükümet bu konuda pek istekli görünmemektedir. Turizm ve Tanıtma Bakanı Nihat Kürşat, TRT'nin başvurularına Dışişleri Bakanlığının cevap verme gereği bile duymadığı eleştirilerine (MM. 24.2.1967, B:63, O:2, 496) cevaben şunları söylemektedir:

Türkiye'de memleketimizde Amerikalıların radyo istasyonları kurduklarını, TRT'nin bunu Dışişleri Bakanlığına yazdığı halde, Dışişleri Bakanlığının bir seneden beri cevap vermediğini ve konu üzerine eğilmediğini söylediler. Yani, TRT böyle bir milliyetçi hassasiyetin içine girmiş ama Hükümet bir umursamazlık içindedir. Bu beyan tamamen hilaf-ı hakikattir. TRT'nin bu müraعاتına Dışişleri Bakanlığı cevap vermiştir ve Amerika ile Dışişleri Bakanlığımız arasında cereyan eden ikili görüşmelerle alâkalı müzakerelerin çerçevesi içinde bu mesele de ele alınmaktadır (MM. 24.2.1967, B:63, O:2, 514).

2.3. Türkiye'de Devlet Radyoculuğu Dışındaki Radyoculuk: Demokratik Bir Çaba mı, Teknolojik Bir Merak mı?

Bir yandan bu tartışmalar sürerken, diğer yandan da devlet radyoları dışında kurulan ve yayın yapan radyoların sayısı hızla artmaya devam etmiştir. 1960'larda bu radyoların sayısı ellilere ulaşmıştır. Aysel Aziz, bu istasyonları beş kategoride toplamaktadır (1971: 116-117):

1. Kamu Tüzel Kuruluşlarınca İşletilen İstasyonlar
2. Askeri Kurumlara Bağlı İstasyonlar
3. Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Radyoları
4. Üniversitelere Bağlı İstasyonlar
5. Yabancı Devlet Kuruluşlarınca İşletilen İstasyonlar

Bu kategorileştirme Türkiye'de devlet radyoları dışında yayın yapmış istasyonların fazlalığını göstermesi açısından önemlidir. Bu istasyonların büyük çoğunluğunun yayın güçleri çok küçük ölçeklerde olsa da, hemen hepsi yayın yaptıkları bölgelerde dinlenebilen ve isimleri gündeme gelen istasyonlar olmuşlardır. Aziz (1971: 13)'e göre bu radyoların varlığı "hukuki bir durumun fiili bir duruma dönüşmesi"dir. Bu hukuki durum, bir bakıma devletin radyo yayıncılığına nasıl yaklaşacağını tam olarak belirleyememiş olmasından kaynaklanır. Bir yandan sıkı bir kontrol mekanizması kurarak, radyo yayıncılığı bir yana, telsizle haberleşmeyi bile en başından devlet tekeline alan ve bu tekel konusunda hiçbir taviz vermeyen bir tutum takınırken, diğer yandan da benimsenen iç ve dış politikalar sonucu çıkardığı yasalarda dönem dönem değişiklikler yaparak tekel dışında da istasyon kurulmasına ve gerek telsiz haberleşmesi, gerekse radyo yayınları yapılabilmesine olanak tanımıştır.

Daha önce belirttiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasının değişen konjonktüründe yayıncılık alanı da bir dönüşüm geçirmiş, bu süreçte devlet radyoları dışında da istasyonlar kurulmaya başlanmıştır. 1946'da yayınlara başlayan İTÜ Radyosuyla birlikte ilk kez devlet radyoları dışında bir radyo yayın yapmaya başlamıştır. 1950'de DP iktidara geldiğinde ülkede yalnızca 120 KW gücünde Ankara ve 150 KW gücünde İstanbul radyoları bulunmaktadır. Dış yayınlar ise 20 ve 100 KW gücünde kısa dalga Ankara vericileriyle yapılmaktadır. 1950-1960 arasında yayına giren tek

devlet radyosu 1951'de İzmir'de yayına başlayan 0,4 KW güçlü kısa dalga "Fuar Radyosu"dur. TRT'nin 1972 Faaliyet Raporu'nda bu yıllar, radyo yayıncılığının gelişimi açısından, tam bir "boşluk" dönemi olarak tarif edilmektedir. Devlet radyolarında yaşanan bu duraklamanın aksine, bu dönem, eğitim kurumlarının ve kamu kurumlarının kurmuş olduğu birçok radyonun ortaya çıktığı ve yayın yapmaya başladığı bir dönemdir. Bu radyolardan biri Ankara'da 1954 yılında kurulan 350 W.'lık Ankara Polis Radyosu' dur. Polis Radyosunun yanı sıra 1954'te ABD ile imzalanan ikili "askeri kolaylıklar" anlaşması uyarınca ABD üslerinde 6 adet verici istasyon kurulmuştur. Bu vericilerin yerleri şöyledir: Çiğli (İzmir) İncirlik (Adana), Karamürsel, Samsun, Trabzon, Sinop. 1972'de bunların sayısı 3 olarak görülmektedir: İncirlik (10 KW), Pirinçlik (Diyarbakır, 50 W), Karamürsel (50 W) (Aziz, 1971: 118-122).

Bu radyoların yanı sıra, birçok okul radyosu da yine bu dönem kurulmuştur. 1959 yılında Basın Yayın ve Turizm Vekâleti İstanbul Teknik Üniversitesi Radyosu, İstanbul Teknik Okulu Radyosu, Ankara Polis Enstitüsü Radyosu, Ankara Teknik Okulu Radyosu, Toprak Mahsulleri Ofisi Radyosu, Mersin Lisesi Radyosu, Eskişehir Lisesi Fen Kolu Radyosu olmak üzere toplam yedi kuruluşun kısa dalga üzerinden düzenli yayın yaptığını, bunların yanı sıra üç kuruluşun daha deneme yayınlarını sürdürdüğünü açıklamıştır (Milliyet, 18.3.1959: 3). Kısa bir süre sonra İzmir'de Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü de bir radyo istasyonu kurmuş ve yayınlara başlamıştır (Milliyet, 5.4.1959)¹⁰. Bu radyolar yayıncılığa yönelik ilginin hızla arttığını göstermektedir.

27 Mayıs sonrasında da durum değişmemiş, yeni radyolar kurulmaya devam etmiştir. Hatta 27 Mayıs yönetimi TRT dışında yayın yapan bu radyolara ayrı bir önem vermiştir. 1950'lerin sonlarında DP hükümeti tarafından öğrenci olayları gerekçe gösterilerek yayınları durdurulan İTÜ Radyosu, 27 Mayıs sonrasında "Gençlik Radyosu" adıyla tekrar yayınlara başlamıştır. Bu dönemde radyonun söz yayını yapmasına da izin verilmiştir (Milliyet, 02.06.1960: 6; 03.06.1960). Bu, darbe yönetiminin her türlü kitle iletişim aracını yeni yönetimi ve düzeni meşrulaştırmak adına etkin bir biçimde kullanma isteğinden kaynaklanmaktadır.

Devlet radyoları dışındaki radyoların isminden en çok söz ettirenlerinden biri olan "Meteorolojinin Sesi Radyosu" 1961'de kurulmuş ve 5 kw güçle yayınlara başlamıştır. (Aziz, 1971: 117). Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken ve sürekli yeni radyolar kurulurken, diğer yandan mevcut yasaların yayıncılık alanının gelişimini engellediği ve bu yasaların değiştirilmesi gerektiği sık sık dile getirilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra denetimsiz bir biçimde faaliyet gösteren okul radyolarının insanların zevkine hitap etmeyen yoz müzikler dinlettikleri de dillendirilmeye başlanmıştır. Faruk Yener bu konuda şunları söylemektedir:

... 'Radyo Kuruluş Kanunu' yetersizliğiyle halen işlemekte olan tesisleri bile zavallı duruma düşürmüş, 35 yıllık 'Telsiz Kanunu' sıkı kayıtlarıyla Türkiye'de ne iç, ne de dış sermayenin radyo alanında kılını kıpırdatmasına imkan bırakmamıştır... Bazı teknik okullarla liseler tarafından kurulup işletilen, piyasa plaklarından 'Alaturka'nın en kötü örneklerini veren, hatta kendi tarifeleriyle ilan yapan vericilerin denetimini hangi makam yapacaktır? (Milliyet, 21.11.1961:4).

TRT 1970'lerin ortalarına kadar kendi dışında yayın yapan radyoları yasal bir mücadele içinde kontrol altına almaya çalışmıştır. Bu konudaki ilk girişimi 1964 yılı Haziran ayında Meteorolojinin Sesi Radyosu'nun kapatılması için gerçekleştirmiştir. Aziz (1971: 127-131), Meteorolojinin Sesi dışında birçok radyo olmasına rağmen TRT'nin ilk girişimini yalnızca bu radyo konusunda gerçekleştirmesini, bu radyonun güçlü bir vericiyle yayın yapmasına ve geniş bir dinleyici

10. Bu radyo orta dalga 250 metre'den her gün saat 10.00-11.00 ve 15.00-16.00 saatleri arası yayın yapmaktadır (Milliyet, 5.4.1959: 3).

Bayındır	Atatürk İlk Okulu*		
Bergama	Erkek Sanat Enstitüsü		
Bolu	Lise*	7040	100
Bor	Şehit Nuri Pamir Lisesi*	7000	200
Bursa	Eğitim Enstitüsü*	7100	85
Çanakkale	Lise*		
Çankırı	Erkek Sanat Lisesi*	230-250	100-150
Çine	Lise	7100	75
Denizli	Lise	7450	75
Dinar	Lise		
Diyarbakır	Eğitim Enstitüsü*		
Edirne	Erkek İlk Öğretmen Okulu*	7250/7058	75
Elazığ	Erkek Sanat Enstitüsü*	7009, 5	43
Erzincan	Lise*	7075	100
Eskişehir	Atatürk Lisesi*	6252	450
Giresun	Kız İlk Öğretmen Okulu*	Mar.19	100-150
Isparta	Şehit Ali İhsan Kalmaz Lisesi*	7100	100
İstanbul	Amerikan Koleji*	7275	100
İstanbul	Deniz Harp Okulu*		
İstanbul	Fatih Eğitim Enstitüsü	7100	150
İstanbul	İstanbul Teknik Üniversitesi	6280	1000
İstanbul	İstanbul Teknik Üniversitesi	99.5 MHZ	250
İstanbul	İTÜ Fen Fakültesi*	6000/7800	2000
İstanbul	Tophane Erkek Sanat Enstitüsü*	7025	1500
İstanbul	Yıldız Teknik Okulu*	7143	100
İzmir	Çınarlı Sanat Enstitüsü	1200	500
İzmir	Çınarlı Sanat Enstitüsü	7100	250
İzmir	Ege Üniversitesi		
İzmir	Elektrik Radyo Sanat Enstitüsü	7100	150
İzmit	İnkılap Ortaokulu*	7100	
Kaman	Lise	6145	100
Karabük	Demir Çelik Lisesi*	7100	75
Kayseri	Erkek Sanat Enstitüsü*		
Kayseri	Lise	6666/8108	75
Konya	Erkek Lisesi*	3900	25

Kütahya	Lise*	6561	25-50
Ladik	İlk Öğretmen Okulu*		
Malatya	Erkek Sanat Enstitüsü*		
Mersin	Lise*	14150	3
Muğla	Turgut Reis Lisesi*		
Ordu	Ticaret Lisesi*	7050	150
Polatlı	Topçu ve Füzeler Okulu		
Rize	Ticaret Lisesi*	7100	100
Samsun	Eğitim Enstitüsü*	7313	150
Sinop	Kız İlk Öğretmen Okulu*		
Tarsus	Cengiz Topel Lisesi		
Tarsus	Özel Kolej	6000/9090	25
Tokat	Gazi Osmanpaşa Lisesi*		100-150
Trabzon	Beşikdüzü İlköğretim Okulu	14150	100
Trabzon	Eğitim Enstitüsü*	7100	100-150
Trabzon	KTÜ Temel Bilimler Fak.*		
Trabzon	Lise	7000	60
Yozgat	Kız Öğretmen Okulu*		
Yozgat	Lise*		
Zonguldak	M. Çelikel Lisesi*	K. Dalga	2**
Diğer Kuruluşlara Ait radyolar			
Ankara	Devlet Meteoroloji İşleri Gn. Müd.*	7624	2500
Ankara	Emniyet Gn. Md., Türkiye Polis Rad.*	6214	350
Ankara	Havacıların Sesi		
Ankara	Toprak Mahsülleri Ofisi		
Ankara	Petrol Ofisi		
Ereğli	Kömür İşletmeleri	7000	100

*: 1966 ve 1971 Radyo ve Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporlarında verilen her iki listede de adı yer alan radyolar.

** : Balıkesir'deki radyonun verici gücü 1966'da 70W'ken 1971'de 100W görünmektedir. Zonguldak M. Çelikel Lisesi'nin verici gücü ise 1W'ken 2 W görünmektedir.

***: ODTÜ'ye ait istasyon 1971 listesinde yer almamaktadır.

Kaynak: DPT, 1966: 20-21; DPT, 1971: 16-17.

Bunların büyük kısmı telsiz niteliğinde olmakla birlikte, birçoğu ağırlıklı olarak müzik yayını yapmaktadır (DPT, 1966: 20). Bu radyolar genellikle "illerdeki yerel yayın boşluğunu doldurma" amacıyla kurulmuşlardır. Gerek eğitim kurumları tarafından kurulan radyolar ve gerekse diğer kamu kurumlarının radyolarının birçoğu müzik yayınlarının yanı sıra söz yayınları ve reklam yayınları da yapmaktadır (Aziz, 1971: 134). Ülkenin birçok yerinde TRT radyoları dinlenememektedir, dolayısıyla kısa dalga üzerinden yayın yapan istasyonlar buldukları bölgelerde geniş bir dinleyici kitlesi bulmaktadır. Bunlardan bazıları da, hala ulusal yayınların yaşadıkları bölgelere ulaştırılmamış olması nedeniyle, TRT'ye il radyosu olma talebiyle başvurmuşlardır. Örneğin Kocaeli İnkılâp Ortaokulu Müdürlüğü, İnkılâp Ortaokulu Eğitim Radyosu olarak deneme yayınları yapan radyolarının, İzmit İl Radyosu adı altında çalışan bir verici istasyon olmaması nedeniyle, il radyosu olarak da çalışması için Kocaeli Valiliğince TRT genel Müdürlüğüne başvurulduğunu belirtmektedir (Milliyet, 6.2.1966).

Kısa dalga üzerinden yayın yapma ve dinleme bu dönemde yaygınlaşan bir gelişme olmuştur. Dünyada İkinci Dünya Savaşıyla birlikte gelişen ve insanların birbiriyle haberleşmesine, dünyada yaşanan olayları anında takip etmesine imkân veren kısa dalga radyo yayıncılığı 1960'larda Türkiye'de de yoğun bir ilgi görmeye başlamıştır. Kısa dalga yayınlar çok uzak mesafelere ulaşabilmektedir, ancak dinlenebilmeleri için radyoların başına oturup ince ayarlar yapmayı gerektirmektedir (Ağabeyoğlu, 1965: 40). Bununla birlikte, Türkiye'de kısa dalga üzerinden yayın yapan birçok okul ve kamu kurumu radyosunun yayın yaptıkları bölgelerden rahat bir biçimde dinlenebildiklerini, daha uzak mesafelerden ise ancak biraz uğraşla dinlenebildiklerini söyleyebiliriz. Örneğin Türkiye Radyo Amatörleri Cemiyeti (TRAC) Dergisi Türkiye'deki radyo amatörlerinin buldukları bölgelerde dinleyebildikleri kısa dalga istasyonları derleyip her sayıda yayınlamaktadır. Bu bilgilerden, kısa dalga üzerinden yayın yapan okul ve kamu radyolarının çok uzak mesafelerden de dinlenebildiklerini rahatça görmekteyiz. 1966 Eylül sayısında verilen ve Kandemir Canefe, Mithat Aydın ve İlbeyi Ağabeyoğlu'nun Ankara ve Bolu'dan gerçekleştirdikleri kısa dalga dinleme faaliyetinde Malatya, Giresun, Bolu'dan yayın yapan okul radyolarını bile dinleyebilmişlerdir (Ağabeyoğlu, 1966: 38).¹¹ Tabii ki, bu radyoların ülkenin her yerinden rahat bir biçimde dinlenebildikleri anlamına da gelmez. Ancak derginin sayılarında yayınlanan bilgilere baktığımızda ne kadar yaygın olduklarını ve istenildiği zaman uzak bölgelerden de dinlenebildiklerini rahatça görmekteyiz.

Dolayısıyla bu radyoların 1960'larda giderek daha fazla dikkat çekmesi ve yayınladıkları programlardan ve müziklerden dolayı sık sık eleştirilmesi şaşırtıcı değildir. Kendisi dışındaki radyolar sorununa bir türlü çözüm bulamayan TRT'nin 1967'de bu radyoların müzik yayınlarını denetim altına alma konusunda aldığı karar bu anlamda dikkat çekicidir:

... Radyo vericisi kullanan kamu kuruluşları, bu araçlarla ancak hizmet mesajları yayınlatabilirler. Söz konusu vericilerle genel yayın yapılması ilgili kuruluşlarca talep edildiği takdirde, masrafı kuruluşlara ait olmak üzere TRT'nin sorumluluğu altında hazırlanan ve onun tarafından yayınlanan müzik programları türü sınırları dışına çıkamazlar (Aktaran Aziz, 1971: 132).

TRT'nin tüm çabalarına rağmen bu radyoların sayısı 1960'lar ve 1970'lerde artmaya devam etmiştir. Ancak 12 Mart sonrası dönem, her konuda olduğu gibi, bu konuda da farklı bir tartışma

11. Amatör yayıncılığın yasak olması nedeniyle, yalnızca yayın yapan radyoları dinlemekle yetinen Türkiye'deki radyo amatörleri 1960'larda gerek amatör yayıncılığın serbest bırakılması için, gerekse radyo yayıncılığının

geliştirilmesine zemin hazırlanması için bir kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır.

çerçevesinin oluşmasına yol açmıştır. TRT Yasasında yapılan değişiklikle, devlet radyolarının da bu radyolar gibi “yoz” bir programcılığa yöneldiği dile getirilirken, bu yönelişin 12 Mart rejiminin bilinçli bir tercihi olduğu vurgulanmaktadır. 1972’de değiştirilen TRT Yasası üzerine Elektrik Mühendisliği dergisinde yapılan bir değerlendirmede şunlar söylenmektedir:

“Öte yandan TRT, kanunun sadece kendisine verdiği yayın yapma hakkının başkalarının kanunsuz olarak (ve ulusal kültürümüz açısından zararlı yönde) kullanılmasına önceleri yargı organları önünde karşı çıkarken iki yıldır bu konuda «garip bir tevekkül» içindedir. Bugün Meteoroloji radyosu, polis radyoları (İstanbul’da, İzmir’de birer ve Ankara’da üç radyo) Ve ABD’nin Adana, Diyarbakır ve Karamürsel radyoları tamamiyle kanuna aykırı olarak ve TRT’nin sessiz seyirciliği karşısında (hatta TRT’nin bu radyoların bazılarında yayınlarında kullanılmak üzere bant sağladığı söylenmektedir) sürdürmektedir. Bugünkü TRT yasasını hazırlayanlar öngörülen değişiklikleri tam bugünkü radyo ve televizyon yayınlarını özledikleri ve istedikleri için getirmişlerdir” (TRT’nin Yeni, 1973: 329).

12 Mart’la birlikte TRT’nin bu radyolar karşısındaki tutumu da değişmiş ve daha uzlaşmacı bir çözüm arayışına yönelmiştir. Eylül 1971’de TRT Yönetim Kurulu, TRT dışı radyoların, yasalara uygun politikalarının saptanması için TRT ile ortak bir toplantıya çağrılmalarına karar vermiştir (Akıllıoğlu vd., 1990: 36). Meclis gündeminde de kendisine sık sık yer bulan ve tartışma konusu olan bu konu yıllar ilerledikçe öylesine içinden çıkılmaz ve çözümsüz bir hal almıştır ki, artık siyasi partiler seçim bildirgelerinde bu konuyu çözeceklerine dair vaatlerde bile bulunmaya başlamışlardır. 1973 yılında CHP seçim bildirgesinde bu konuya da yer ayrılmış: “TRT dışında Anayasaya aykırı olarak kurulan bütün radyo istasyonları TRT’nin yönetimi ve denetimi altına alınacaktır.” denilerek, hala sürüncemede kalan bu konuya çözüm getirileceği vaat edilmiştir (CHP, 1973: 192). Hükümet kurulduğunda, 1974 yılında Başbakanlığın 30.5.1974 gün ve 76-695/3187 sayılı yazısı üzerine, TRT ile Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Kömür İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğü ve Emniyet Genel Müdürlüğü arasında Meteorolojinin Sesi Radyosu, Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) Radyosu ve Polis Radyosu’nun söz ve müzik yayınları ile işbirliği esaslarını düzenlemek üzere toplantılar yapılmış ve bu radyoların durumu üzerine hazırlanan taslaklar üzerine görüşmeler yapılmıştır (TRT, 1974: 92). Ancak 1973’te kurulan CHP-MSP koalisyonunun da bu konuyu çözmede pek kararlı olmadığı, en azından bu konuya gerekli önemi vermediği, kısa sürede ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte, bu toplantılar CHP-MSP hükümetinden sonra, 1975 yılında da, sürdürülmüştür. Kurulduğu andan itibaren yayın tekelinin kendisinde olduğunu belirterek bu radyolarla mücadeleye girişen TRT ile radyolar arasında Başbakanlık vasıtasıyla bir ara yol bulunmaya çalışılmıştır (TRT, 1975: 134). Ancak bu girişimler de sonuçsuz kalmıştır.

Bu arada TRT 12 Mart sonrası dönemde, o güne kadar erişemediği kaynaklara erişme imkânına kavuşmuş ve gerek radyo, gerekse televizyonu hızla tüm ülkeye yaymaya başlamıştır. Bu süreç 1970’lerin ortasında büyük bir ivme kazanmış ve TRT tüm Türkiye’den dinlenebilen üç radyo kanalı kurmuştur. TRT’nin teknik gelişiminin TRT dışındaki radyoların erişemeyeceği bir düzeye ulaşmış olmasına ve TRT Radyolarının hemen hemen ülkenin her yerinden dinlenebilir hale gelmesine rağmen, TRT dışında yayın yapan radyoların dinlenmesinden ve yayın içeriklerinin dinleyiciler üzerinde yaratacağı yozlaşmadan duyulan endişeler sürmeye devam etmiştir. Hatta TRT teknik açıdan her geçen gün daha da güçlenirken ve ülkenin her yerine ulaşma imkânına kavuşurken, bu sefer de TRT’nin giderek bu radyolara benzemeye, bu radyoların müziklerini ve magazin yaklaşımını benimsemeye başladığı dillendirilmeye başlanmıştır. TRT’nin yayın yapılan bölgelerin sorunlarına ve beklentilerine duyarlı bir “bölge yayıncılığı” geliştirmek yerine, bu radyolar gibi magazin ve “yoz” bir yayıncılık anlayışına yöneldiği dile getirilmiştir (Yemişçi, 1975: 27-28). Mümtaz Soysal TRT Radyolarının 1975’te giriştiği atılımdan, bütün ülkeyi kapsayan

Üç kanal üzerinden farklı kesimlere ve zevklere hitap eden programcılık gerçekleştirme çabasına girişilmesinden bahsederken, TRT dışı radyolara şöyle değinmektedir:

Ama, o üç kanaldakiler ne derece akıllı olursa olsunlar, bir “dördüncü program” var ki bütün yapıları sıfıra indirebilir: Polis Radyosu. Yasalara göre, Türkiye çapında söz ve müzik yayını yapmak tekeli TRT Kurumunundur. Öbür kuruluşlar, ellerindeki telsiz verici ve alıcıları ancak kendi görevlerinin çerçevesi içinde kullanabilirler... Gelgelelim, Amerikalılara ait askeri istasyonlar gibi, polis elinde bulunan yayın istasyonları da yasalarla çizilmiş sınırları aşmış düpedüz müzik ve hatta “magazin” niteliğinde söz yayınları yaparlar... Nitekim, Polis Radyosunca çalınan müziğin, büyük bir bölümü, “Arap taklidi” bile değil, düpedüz “Arap kopyası” olan bir müzik türünün örnekleriyle doludur. Uzmanların dilinde bu müziğin adı “dolmuş müziği” diye geçer... “Dolmuş müziği” dediğimiz şey, müzik alanındaki “tarihsel yanlış”ın bir sonucu. Yasaklarla, zorlama yayınlarla bir müziği ortadan kaldırmabileceğimizi ve yerine başka bir müziği getirebileceğimizi sandık, ortaya “dolmuş müziği” çıktı... Oysa bütün tarihsel yanlışlar kadar bunun da üzerine bilinçli, akıllı ve dikkatli bir biçimde eğilmek gerekirdi. Halkı “dolmuş müziği”ne iten etkenler nelerdir? Eksik kalan nedir? Kendiliğinden fişkıran bir türün ne kadari olumlu gelişmeler için kullanılabilir? O yığınlara nasıl yaklaşmak doğrudur? İtici bir “kültür patronluğu”na sapsmadan müzik zevki nasıl geliştirilebilir? Bütün bunlar uzmanlık ve ustalık isteyen konular. TRT'nin de bu konuda daha kırk fırın ekmeğe yemesi lazım (Milliyet, 3.1.1975: 2).

Gerçekten de, Meral Özbek (1994: 140-141)'in bu konu üzerine yaptığı çalışmasında da belirttiği gibi, 1920'lerden itibaren “müzik pratiğinin zamanı ve toplumsal çeşitliliği yakalaması gerektiğine dair bir açıklık ve demokrasi anlayışına sahip olmayan Batıcı/muhafazakar, resmi ve tutucu görüşler” tarafından şekillendirilmiş ve uygulanmış olan resmi müzik politikasının 1970'lere kadar birikerek yarattığı ortamda demokratik bir müzik politikasının ciddiyetle ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. TRT dışındaki radyolardan yayınlanan müziklere duyulan tepkiler ve “yozaştırıcı” nitelikte olduklarına duyulan inanç da bir anlamda resmi müzik politikasının bir yansıması niteliğindedir. Bu anlamda, “resmi ve tutucu görüşlerin ‘olması gereken’ müzik tipi ve müzisyen türü dışında kalanı ‘yoz’ olarak” değerlendirme alışkanlıkları çok uzun yıllardır sürdürülen bir tutumdur. 1960'lar ve 1970'lerde devlet radyoları dışında yayınlanan tüm müziklerin de aynı kefeyle konularak “yoz” olduklarının ileri sürülmesi bu anlamda sorgulanması gereken bir yaklaşımdır. Özbek (1994: 164), 1960'lar ve 1970'lerde “gecekondu” ya da “minibüs” müziği olarak adlandırılan müzik türünün aslında “1950'ler sonrasında ivme kazanan modernleşme sürecinin 1960'larda ortaya çıkardığı kültürel arayış ve buluşların” bir ürünü olduğunu ve geniş kitlelerce kabul gören bu türü kabaca “yoz” olarak adlandırmanın bu kültürel arayış ve buluşları yadsımak anlamına geleceğini belirtmektedir. Ancak TRT döneminde de sürdürülen resmi müzik politikası “hangi müzik türünün makbul sayılıp, hangisinin yoz sayıldığını belirleyen çizginin çizilmesinde” belirleyici olmuştur. TRT'nin kurmuş olduğu denetim mekanizması 1960'lar ve 1970'lerde bu sınırların çizilmesinin en etkili aracı olmuştur (Özbek, 1994: 152-153). Dolayısıyla 1970'lerin sonlarına kadar TRT dışında yayın yapan radyoların yayınladıkları müzikler genel bir yaklaşımla yoz olarak adlandırılmıştır.

TRT dışındaki radyolar İsmail Cem döneminde de yayınlarını sürdürürlerken, TRT de bu radyoları kontrol altına alma çabalarını sürdürmeye devam etmiştir. TRT Genel Müdür Program Yardımcısı Hıfzı Topuz Meteoroloji ve Polis Radyosu yetkilileriyle 1975 yılında bir görüşme yapmış ve bu radyoları TRT'nin kontrolüne vermelerini istemiştir. TRT, yaptıkları yayınlar üzerine eleştiriler yoğunlaşan bu radyoların artık en azından yayınlarını kontrol altına alma amacı taşımaktadır. Görüşmede Topuz, bu radyoların müzik yayınları konusunda ön plana çıkan eleştirileri dile getirirken, Polis Radyosu Müdürü'nün radyonun varlığını ve yaptığı yayınları milli güvenlik gerekçeleriyle savunması dikkat çekicidir: “Polis Radyosu Müdürü dolmuş müziğini mecburen

pek bir yenilik yaşandığı söylenemez. Kabaca söylemek gerekirse yayıncılık devlet tekeline piyasa hâkimiyetine geçmiştir. Kamu tekeli döneminde destek ve gelişme imkânı bulamayan ve zorluklar içinde yayınlarını sürdüren kâr amacı gütmeyen kuruluşların piyasa sistemi içinde yaşayıp gelişme imkânı bulması daha da zorlaşmıştır. Türkiye’de devlet ve piyasa dışında konumlandırabileceğimiz bir üniversite radyo ve televizyonunun desteklenmesi, önüne yasal ve ekonomik engeller çıkarılmadan yaşamlarının sağlanması, yayıncılığın tanımlanması ve şekillendirilmesi açısından farklı bir gelişim göstermesini sağlayabilirdi. Ancak TRT’nin ısrarlı tutumu karşısında İTÜ Radyo yöneticileri sonunda yayınlarını durdurma kararı almışlardı. İTÜ Radyocularından Hakan Kutman bunu şöyle dile getirmektedir:

TRT’nin Avukatı kendine iş aramış herhalde. “Burası TRT dışında yayın yapan bir yer, üstelik sözlü yayın yapıyor” şeklinde bir karar gelmiş. Bu kararı Adnan Bey tebliğ etti arkadaşlara ve “kapatın” dedi 1983 yılında... “Sayın dinleyiciler, şimdi de Falla’nın ‘Büyülü Aşk’ balesinden süiti dinliyorsunuz. Falanca orkestra çalıyor...” Sözlü yayın dediği bu, başka hiçbir şey değil. Hoca da artık yılmıştı, bıraktı. Zaten bir sene sonra stüdyo söküldü (Aktaran Bengi, 2013: 44).

Sonuç

Liberal anlatılarda hâkim bir biçimde yer aldığı gibi, yayıncılık sistemini devlet ile piyasa arasına sıkıştırarak demokratik bir yayıncılığa erişilebileceğini söylemek pek mümkün değildir. Nerone (2006: 103-106)’un belirttiği gibi, yayıncılığı da, tıpkı diğer kitle iletişim alanları gibi, aşağıdan yukarıya demokratikleştirecek yaklaşımlar benimsenmeli, tartışmalar devlet ve piyasa ikileminden kurtarılarak, bu iki hâkim sistem dışında kalan alternatif yollara ve düzenlemelere başvurulmalıdır. Ancak bu seçenek devlet ve piyasa güçleri tarafından hemen her dönem saf dışı bırakılmış, önemsizleştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye’deki gelişmeler de bu durumu örnekler niteliktedir.

Devlet radyosu dışında yayın yapan istasyonların sayısı 1950’lerde hızla artarken, dönemin siyasi ve ekonomik konjonktüründe bu radyolara hoşgörüyle yaklaşılması sayılarının daha da artmasına yol açmıştır. 1960’lara gelindiğinde sayıları ellilere ulaşan bu radyolar uzun süre TRT’nin tekel mücadelesi bağlamında sık sık gündeme gelmeye devam etmişlerdir. Bu çerçevede Türkiye yayıncılık tarihinde devlet radyoları dışında da radyo istasyonlarının varlığı ön plana çıkarılırken; kültürel yozlaşma, milli güvenlik, yasal boşluk ve teknik yetersizlik gibi konular bağlamında tartışma konusu olan bu radyolar alternatif ve demokratik yayıncılık bağlamından ziyade, devlet tekeli ihlal etmeleri üzerinden tartışılmışlardır. Bu radyolar toplumu “yozlaştırıcı” yayınlar yaptıkları gerekçesiyle sık sık eleştirilmişlerdir. Ancak bunların yayıncılığın geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve demokratikleştirilmesi konusunda ne gibi katkılar yapabileceği neredeyse hiç ele alınmamıştır. Bu radyoların güçlü vericilere sahip olmamaları, söz yayını yapmamaları ve hemen hepsinin kamu kurumlarına ait olması nedeniyle kontrollerinin kolay sağlanması iktidarlar tarafından bir tehdit olarak algılanmamalarına ve dolayısıyla radyo alanında yasal belirsizliğin sürdürülmesine yol açmıştır.

1970’lerin sonlarında dünyada yaşanan kamu tekellerinin kırılması sürecine paralel olarak Türkiye’de de yayıncılığın kamu tekeli dışında demokratikleştirilebileceği düşünceleri dillendirilmeye başlanmıştır, ancak bu düşüncelerin olgunlaşması için gerekli zemini oluşmasına fırsat kalmadan Türkiye yeni bir eşiğe gelmiştir. 1980 sonrasında yaşanan süreçte, yayıncılığın demokratikleştirilmesinden ziyade ticarileştirilmesi ön plana çıkacaktır. Dünyada daha önce yaşanan sürece benzer bir biçimde, kâr amacı gütmeyen ve kamu hizmeti yerine getiren radyoculuk yerine, tamamen reklama dayalı, ticari bir amaçla kurulan radyolar desteklenmiş ve 1990’lar Türkiye’de de ticari yayıncılığın zaferini ilan ettiği bir dönem olmuştur. 1950’lerden beri

Türkiye'de de yayıncılığın hususi girişimlere açılması zaman zaman gündeme getirilmiştir. Bu kapsamda yayıncılığın ticarileştirilebileceği kaygıları sık sık dile getirilirken, büyük çoğunluğu eğitim kurumlarına ait bu istasyonlara değinilmemesi, onların demokratik bir yayıncılık anlayışının oluşmasına katkıda bulunabilecek biçimde örgütlenmesini sağlayacak tedbirlerin alınmasının hiç gündeme getirilmemesi dikkat çekicidir. Aksine bu radyolar hemen her dönem devletin doğrudan denetimi altında kalacak şekilde tutulmuş, tıpkı özerkliği kaldırılan TRT gibi, özerk kurumların sahip olduğu özerk nitelikte örgütler haline dönüşmeleri engellenmiştir. Meteoroloji, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı aracılığıyla bu radyoların denetim altında tutulması ve adeta doğrudan devlet işletmeleri biçiminde varlıklarını sürdürmelerine izin verilmiştir. İTÜ Radyosu gibi bu durumun istisnai örnekleri ise takınılan ısrarlı tutum sonucu kapatılmışlardır.

Kaynakça

- Ağabeyoğlu, İ. (1965), "Kısa Dalga Dinleme", TRAC, 2 (11/12): 40-42.
- Ağabeyoğlu, İ. (1966), "Kısa Dalga Dinleme", TRAC, 3 (28): 37-38.
- Ahıska, M. (2005), *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, İstanbul: Metis.
- Ahmad, F. (1983), "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 7, 1991-1998.
- Ahman, F. (1996), *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Hil.
- Akıllıoğlu, Serpil, Aziz, A., Çolakoğlu, N., Dağlı, N. vd. (1990). *TRT Dün'den Bugün'e Radyo-Televizyon 1927-1990*, Ankara: TRT.
- Aksoy, M. (1960), *Partizan Radyo ve DP*, Ankara: Ayyıldız.
- Ataay, F. (2006), *12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti*, Ankara: De-Ki.
- Aziz, A. (1971), "Yurdumuzda TRT Dışındaki Yayın Durumu", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 26 (4): 113-137.
- Aziz, A. (1983-1985). "Türkiye'deki BBC İzleyici Araştırmaları", AÜ. Basın Yayın Yüksekokulu Yıllık, Ankara. 45-60.
- Bengi, D. "Hakan Kutman'dan Radyoculuk Hatıraları: Radyo Kapatmaların Heykeli Dikilmeli!" <http://radyo.itu.edu.tr/images/radyodan/37.pdf> Erişim tarihi: 27.07.2013.
- Beşiroğlu, A. (1977). "Türk Radyo Hizmetlerinin İlk Belgesi", *TRT Yayıncılık ve Haberleşme Dergisi*, 3 (27): 1-5.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, Ankara: İmge.
- Boratav, K. (2011). "İktisat Tarihi (1908-1980)", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Akşin, S. (der), İstanbul: Cem, 297-380.
- Briggs, A. ve Burke, P. (2011), *Medyanın Toplumsal Tarihi*, Ü. H. Yolsal ve E. Uzun (çev.), İstanbul: Kırmızı.
- Buğra, T. "Küçük radyo", *Milliyet*, 5.2.1954.
- Cankaya, Ö. (2003), *TRT: Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi 1927-2000*, İstanbul: YKY.
- CHP (1973). *Ak Günlere, CHP 1973 Seçim Bildirgesi*.
- Curran, J. (1978). "The Press as an Agency of Social Control: An Historical Perspective", *Newspaper History*, Boyce, G., J. Curran ve P. Wingate (der), London: Sage. 51-75.
- Curran, J. (2005). "Mediations of Democracy", *Mass Media and Society*, J. Curran ve M. Gurevitch (der.), London: Hodder Arnold.
- Curran, J. ve Seaton, J. (2003). *Power Without Responsibility: The pres, broadcasting, and new media in Britain*, London and New York: Routledge.
- Çilingiroğlu, A. (2010). "Ayhan Çilingiroğlu'nun Hatıralarında Planlama'nın Kuruluşu", *Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, Ergun Türkcan (Haz.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 113-153
- Douglas, S. J. (2007), "Radyonun İlk Yılları", *İletişim Tarihi*, D. Crowley ve P. Heyer (der.), B. Ersöz (çev.), Ankara: Phoenix, 312-321.
- DPT (1966). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo-Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu*.
- DPT (1971). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo ve Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu*.
- Eroğul, C. (2003). "Çok Partili Düzenin Kuruluşu", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick, I. C. ve Tonak, E. A. (der.)

İstanbul: Belge, 112-158.

Gönenç, G. (1977). "Türkiye'de Radyo ve Televizyonun Tarihçesi", *Elektrik Mühendisliği*, 21 (246-247): 251-271.

Gülizar, J. (2008). *Bir Konu Bir Konuk*, Ankara: Sinemis.

"İTÜ'de Radyo ve Televizyon", İTÜ Vakfı Dergisi, <http://www.radyo.itu.edu.tr/images/radyodan/29.pdf>, Erişim tarihi: 27.07.2013.

Keyder, Ç. (2003). "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick, I. C. ve Tonak, E. A. (der.) İstanbul: Belge, 38-75.

Keyder, Ç. (2007). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim.

Kocabaşoğlu, U. (2010), *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna: TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri*, İstanbul: İletişim.

Mazepa, P. (2003), *Battles on the Cultural Front: The (De)labouring of Culture in Canada, 1914-1944*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), School of Journalism and Communication Faculty of Public Affairs and Management, Ottawa: Carleton University.

McChesney, R. (1993), *Telecommunications, Mass Media, and Democracy: The Battle for the Control of Broadcasting 1928-1935*, New York: Oxford University Press.

Mutlu, E. (1988), "Tarafsız Yayıncılık", A.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi.

Mutlu, E. (2001), "Ne Olacak Bu Kamu Yayıncılarının Hali", *Medya Politikaları*, Kejanlıoğlu, D. B., Çelenk, S. ve Adaklı, G. (der.), Ankara: İmge.

Nerone, J. (2006), "Approaches to Media History", Angharad Valdivia (Der.), *A Companion to Media Studies*, Oxford: Blackwell. 93-114.

Özbek, M. (1994), *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İstanbul: İletişim.

PTT (1967), "Türkiye'de Elektronik Sanayii Kuruluş Raporu", Ankara: PTT Genel Müdürlüğü.

Sönmez, A. (2010), "Kendi Anlatımıyla Attila Sönmez", Attila Sönmez'e Armağan: Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980, Ergun Türkcan (haz.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 5-34.

Sloten, H. (2008), "Radio's Hidden Voice: Noncommercial Broadcasting, Extension Education, and State Universities during 1920s", *Technology and Culture Volume*, 49(1): 1-20.

Tekeli, İ. (2011), *Türkiye İçin Siyaset ve Demokrasi Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Topuz, H. "Radyo ve Televizyon'da Tekelcilik" *Milliyet*, 11.7.1978.

Topuz, H., Öngören, M. T., Aziz, A. ve Önen, M. (1990), *Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni: Özgür, Özerk ve Çoğulcu Bir Alternatif*, İstanbul : İletişim Araştırmaları Derneği Türkiye Sosyal Ekonomik.

TRT (1972), *TRT 1972 Yılı Faaliyet ve Mali Bünnye Raporu*.

----- (1974), *TRT 1974 Yılı Faaliyet ve Mali Bünnye Raporu*.

----- (1975), *TRT 1975 Yılı Faaliyet ve Mali Bünnye Raporu*.

"TRT'nin Yeni Niteliği" (1973), *Elektrik Mühendisliği*, 17 (198): 326-329.

Tunçay, M. (1983), "Siyasal Gelişmenin Evreleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.7, 1967-1990.

Uytun, N. (1978), "2 KW'lık Vericiler", *TRT Yayıncılık Ve Haberleşme Dergisi*, Temmuz 1978, 40: 11-12.

Yazgan, K. (1976), "Türkiye Elektronik Sanayiine Ekonomik Açından Bir Bakış", *Elektrik Mühendisliği*, c.20, s. 229, 30-33.

Yemişçi, Ş. (1975), "Radyo-Televizyonun Toplumsal Önemi ve TRT", *Elektrik Mühendisliği*, 19 (217): 25-28.

Yılmaz, H. (2006), *İdarenin Görsel-İşitsel İletişim Alanındaki İşlevi*, Ankara: İmaj Yayınevi.